

EBÜ'İ-HACCÂC el-BELEVÎ

(أبو الصجاج البلوي)

Ebü'l-Haccâc Yûsuf
b. Muhammed b. Abdillâh
el-Belevî el-Mâleki el-İşbîlî
(ö. 604/1208)

Endülüslü edip ve şair.

İbnü's-Şeyh diye de bilinir. Aslen İşbîliyi olup Mâleka'da doğdu (527/1133). Ebü Muhammed Kâsım b. Dahmân, Ebü Zeyd es-Süheylî ve Ebü İshak İbn Karkûl gibi hocalardan öğrenim gördü. 560 (1165) yılında hacca giderken uğradığı Bicâye'de İbnü'l-Harrât el-Ezdî'den ders aldı. Hocasını *el-Ahkâmü's-şer'iyye* adlı eserini yazması için teşvik etti ve bu konuda kendisiyle görüş alışverişinde bulundu. Daha sonra gittiği İskenderiye'de bir süre kalarak Ebü Tâhir Ahmed b. Muhammed es-Silefî, Ebü'l-Abbas es-Sarakustî ve Ebü Muhammed ed-Dîbâcî'den hadis dersleri aldı, bir müddet burada hatiplik yaptıktan sonra Mekke'ye geçti. Mekke'de de bazı hocalardan ders aldı. Bir süre Suriye'de de bulunduğu anlaşılan Ebü'l-Haccâc memleketine dönerken İskenderiye'de ve birkaç ay kadar da Bicâye'de kalarak İbnü'l-Harrât'tan adı geçen eserini okudu. Mâleka'ya dönünce camilerde hatiplik yaptı ve çeşitli konularda ders verdi. Talebeleri arasında Ebü Muhammed İbn Havtallah ile kardeşi Ebü Süleyman İbn Havtallah, Ebü'r-Rebî el-Kelâî, Ebü Ali er-Rundî ve Ebü Muhammed el-Kurtubî gibi âlimler bulunmaktadır.

Muvahhidî Hükümdarı Ya'küb el-Manşûr ile birlikte Mağrib'de, Selâhaddin-i Eyyûbî ile de Suriye'de savaflara katılan Ebü'l-Haccâc çok dindar, tasavvufî düşünceye yatkın, çalışkan ve iyilik sever bir kişiydi. Kendi kazancıyla Mâleka'da yirmi beş cami yaptırmış, elliden fazla su kuyusu açtırmıştır. 604 Ramazanında (Nisan 1208) Mâleka'da vefat etti.

Eserleri. 1. *Kitâbü Elif bâ' li'l-elibbâ'*. Ölümünden sonra oğlu Abdürrahîm'in okuması için yazdığı bu eser, dönemine göre geniş bir genel kültür ansiklopedisi mahiyetinde olup kırk beyitlik bir kasideye geçen garîb kelimeler esas alınarak tertip edilmiştir. Söz konusu kelimeler "elif" ve "bâ" ile başladığı için eserine bu adı vermiştir. Garîb kelimelerin esas alınmasına rağmen eser sadece bir garîb kelimeler lughatı değildir. Kitapta ayrıca *kalb** metoduyla bunlardan türetilen kelimeler ve karşıtları üzerinde durulmuş; Kur'an-ı Kerîm, hadis, şiir ve di-

ğer edebî bilgilerden de faydalanılarak dinî, edebî, tarihî ve dille ilgili konularla bitkiler, hayvanlar, matematik vb. alanlarda değişik meselelere yer verilmiştir. Çeşitli kütüphanelerde birçok yazması bulunan (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 543-544) eser iki cilt halinde basılmıştır (Kahire 1287). 2. *Tekmilü'l-ebiyât ve tetmî-mü'l-ḥikâyât*. Kısaca *et-Tekmil* diye de bilinir. Ebü'l-Haccâc, *Kitâbü Elif bâ'* sındaki bazı konuları dostu ve aynı zamanda hocası olan Ebü Muhammed Abdülvehhâb el-Kaysî ile tartışarak daha da olgunlaştırmış ve onları bir araya getirmek suretiyle bu eserini telif etmiştir. Ancak kitabın günümüze ulaşmış ulaşmadığı bilinmemektedir. Ebü'l-Haccâc ayrıca hocalarının hayatına dair *Fihrist* adlı bir eserinden de söz etmektedir (*Kitâbü Elif bâ'*, I, 166).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Haccâc el-Belevî, *Kitâbü Elif bâ'*, Kahire 1287, I-II; Münzirî, *et-Tekmile*, II, 147; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile* (nşr. F. Codera), Madrid 1887-89, II, 737-738; İbnü'z-Zübeyr, *Şilatü's-Şıla* (nşr. E. Lévi-Provençal), Rabat 1937, s. 217-220; Zehebî, *A' lâmü'n-nübela'*, XXI, 243; Ebü Ca'fer Ahmed b. Ali el-Belevî, *Sebet* (nşr. Abdullah el-Amrânî), Beyrut 1403/1983, s. 15; Makkarî, *Nefḥu't-ṭib*, I, 151; *Keşfü'z-zunûn*, I, 150; Serkîs, *Mu'cem*, I, 299-300; Brockelmann, *GAL*, I, 378; *Suppl.*, I, 543-544; A. G. Palencia, *Târîḥu'l-fikri'l-Endelüsî* (trc. Hüseyin Münis), Kahire 1955, s. 179; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XIII, 330; Zirikî, *el-A' lâm* (Fethullah), VIII, 247-248; Ömer Ferruh, *Târîḥu'l-edeb*, V, 574-579.

HALİT ZEVALSİZ

EBÜ'İ-HÂRİS

(أبو الحارث)

Ebü'l-Hâris el-Leys
b. Hâlid el-Bağdâdî
(ö. 240/854)Kıraat-i seb'a imamlarından
Kisâî'nin meşhur iki râvisinden biri.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Bazı kaynaklarda Mervezî nisbesiyle de anıldığı zikredilmiştir. Ancak Ebü Amr ed-Dânî bunun doğru olmadığını, bu nisbe ile aynı adı taşıyan kimsenin Mâlik b. Enes'in talebelerinden biri olduğunu ve Ebü Bekir künyesiyle anıldığını söylemiştir (Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, I, 211).

Kıraat ilmini arz* yoluyla *kıraat-i seb'a** imamlarından olan Ali b. Hamza el-Kisâî'ni öğrendi ve onun önde gelen talebeleri arasında yer aldı. Ayrıca Hamza b. Kâsım el-Ahvel ve Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî'den de faydalanarak rivayette bulundu. Seleme b. Âsım, Muhammed b. Yahyâ el-Kisâî, Fadl b. Şazân ve Ya'küb b. Ahmed et-Türkmânî kendisinden ki-

raat ilminde istifade eden talebelerindendir. Hadisle de meşgul olup bu ilimde *sika** olarak değerlendirilen ve bazı kaynaklarda bir rivayetine yer verilen (bk. Hatîb, XIII, 16; Zehebî, *Târîḥu'l-İslâm*, vr. 64^a) Ebü'l-Hâris, kıraat ilmindeki hocalarından Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî'den hadis rivayet etmiş, kendisinden de Muhammed b. Yahyâ el-Kisâî ve Seleme b. Âsım rivayette bulunmuşlardır.

İbn Mücâhid'in (ö. 324/936) *Kitâbü's-Seb'a*'sında Kisâî kıraatinin râvileri arasında yer verdiği Ebü'l-Hâris'in, özellikle hicrî V. yüzyıldan itibaren kıraat-i seb'a imamlarının râvilerini iki ile sınırlayan kıraat kitaplarında (meselâ bk. Mekki b. Ebü Tâlib, s. 175-194; Dâni, s. 3) Kisâî'nin iki râvisinden biri olarak tercih edilmesinin sebebi, herhalde onun bu ilimdeki üstünlüğü, özellikle Kisâî kıraatini icrada üstat sayılması ve buna bağlı olarak, Ebü Amr ed-Dânî'nin de belirttiği gibi (*et-Teysîr*, s. 3), bu kıraatle ilgili rivayetin güvenle ve yaygın bir şekilde okunmuş olmasıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kurrâ'ât* (nşr. Şevkî Dayf), Kahire 1972, s. 98; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 32; Mekki b. Ebü Tâlib, *Kitâbü't-Tebşıra fi'l-kurrâ'âti's-seb'a* (nşr. Muhammed Gavs en-Nedvî), Bombay 1402/1982, s. 175-194, 210-211; Dâni, *et-Teysîr* (nşr. Otto Pretzl), İstanbul 1930, s. 3; Hatîb, *Târîḥu Bağdâd*, XIII, 16; İbnü'l-Bâzîs, *el-İḥnâ'*, I, 140; Zehebî, *Târîḥu'l-İslâm*, TSMK, III. Ahmed, nr. 2917/7, vr. 63^b-64^a; a.m.f., *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, I, 211; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, II, 34; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 95.

TAYYAR ALTIKULAÇ

EBÜ'İ-HASAN el-ÂMİRÎ

(bk. ÂMİRÎ, Ebü'l-Hasan).

EBÜ'İ-HASAN el-ASKERÎ

(bk. ALİ el-HÂDÎ).

EBÜ'İ-HASAN el-BÜŞENCİ

(bk. BÜŞENCİ, Ebü'l-Hasan).

EBÜ'İ-HASAN CİLVE

(أبو الحسن جلوة)

Ebü'l-Hasan b. Mîrzâ Muhammed
et-Tabâtabâî el-İsfahânî
(ö. 1314/1897)

İrânlı filozof ve şair.

1238'de (1823) Hindistan'ın Gucerât bölgesinde bulunan Ahmedâbâd'da doğdu. Babası Seyyid Mirza Muhammed, Ahmedâbâd'a gelmeden önce yerleştiği

Haydarâbâd'da emîrin kızıyla evlenmiş, ancak kendisini çekemeyenlerin iftirasına uğrayınca Haydarâbâd'dan ayrılmak zorunda kalmıştı. Ahmedâbâd'a giderek orada ticaretle uğraşmaya başlayan Mirza Muhammed daha sonra Bombay'a geçti; 1246'da (1830) akrabalarının isteği üzerine İsfahan'a yerleşti.

Ebü'l-Hasan on dört yaşında iken babasını kaybetti. *Nâme-i Dânişverân-ı Nâsırî* adlı eserde yayımlanmak üzere yazdığı biyografisine göre, ataları arasında Mirza Refiuddîn-i Nâinî (ö. 1082/1671) gibi âlim ve fâzıl kişilerin bulunduğunu öğrenmesi, amcası Micmer'in şair oluşu, babasının Mazhar takma adıyla şiirler yazması ilim ve şiire karşı büyük bir ilgi duymasına sebep oldu ve Kâsegerân Medresesi'nde öğrenime başladı. Çeşitli ilimlere karşı doğuştan yeteneğe sahip olması onu aklî ilimler, ilâhiyat, matematik ve metafiziğe yöneltti. Birçok edip, şair ve seçkin ulemânın sohbetlerinde bulundu. Bu sıralarda ilim meclislerinde şiir söylemeye başladı. Şiirlerinde kullandığı Cilve mahlasından dolayı Mirza Cilve lakabıyla tanındı. İsfahan'daki öğrenimini tamamladıktan sonra 1857'de Tahran'a gitti. Ev kiralayacak kadar parası olmadığından kendisine tahsis edilen Dârüşşifâ Medresesi'nin bir odasında eğitim ve öğretimin dışında başka hiçbir şeyle uğraşmayıp münzevi bir hayat yaşadı. Bu arada mason locasına girdi. Cilve'nin ziyaretçi olarak kabul ettiği kişiler arasında Kaçar hânedanından Nasîrüddin Şah ve Edward G. Browne da vardı. Ebü'l-Hasan Cilve vefat edince Şii muhaddis Şeyh Sadûk İbn Bâbeveyh el-Kummî'nin türbesinin yanında defnedildi.

Ebü'l-Hasan Cilve, orijinal bir eser meydana getirmenin güç olacağı, hatta mümkün olamayacağı düşüncesiyle daha ziyade eski âlimlerin felsefî eserlerine şerh ve hâşiyeler yazmış, bu çalışmalarıyla İslâm felsefesinin, özellikle İsrâkî hikmetin üstatlarından biri olmuştur. Daha çok Molla Sadrâ diye tanınan İranlı filozof Sadreddîn-i Şîrâzî'nin (ö. 1050/1640) *el-Hikmetü'l-müte'âliye fî esfârî'l-erba'a'sına* ve diğer eserlerine hâşiyeler yazan, İbn Sînâ'nın kitaplarını da inceleyerek bu iki filozofun eserleri üzerine dersler veren Ebü'l-Hasan'ın yetiştirdiği talebeler arasında *Ṭarâ'îku'l-hakâ'ik* müellifi Ma'sûm Ali Şah ve Seyyid Hâşim Uşkürî sayılabilir.

Eserleri. 1. *İşbâtü'l-harekâtî'l-cevheriyye*. Molla Sadrâ'nın *Şerhu'l-Hidâyetü'l-eşîriyye* (Tahran 1313 hş.) adlı eserinin hâşiyesi olup adı geçen kitabın kenarında basılmıştır. 2. *Dîvân* (Tahran, ts.). Ebü'l-Hasan şiir yazmakta fayda görmediğini söylemesine rağmen hiçbir zaman şiirden vazgeçmemiş ve bir divan oluşturacak kadar şiir yazmıştır. 3. *Rab-tü'l-hadîş bi'l-kadîm* (Tahran 1313 hş.). Muhsin el-Emîn, bu kitabın Molla Sadrâ'nın adını vermediği bir eserinin şerhi olduğunu belirtmiştir (*A'yânü's-Şî'a*, II, 338).

BİBLİYOGRAFYA :

Tebriî, *Reyhânetü'l-edeb*, I, 419-420; *Ferheng-i Fârsî*, V, 431; Mehdi Bâmdâd, *Şerh-i Hâl-i Ricâl-i İrân*, Tahran 1371 hş.; *A'yânü's-Şî'a*, II, 337-338; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *A'lâmü's-Şî'a*, Meşhed 1404, I, 42-43; DMF, I, 745; Dihhudâ, *Luğatnâme*, X, 84; H. Algar, "Abu'l-Hasan Dîjlwa", *El² Suppl.* (İng.), s. 23-24.

RIZA KURTULUŞ

EBÜ'L-HASAN el-CÜRCÂNÎ

(bk. CÜRCÂNÎ, Ebü'l-Hasan).

EBÜ'L-HASAN el-EŞ'ARÎ

(bk. EŞ'ARÎ, Ebü'l-Hasan).

EBÜ'L-HASAN el-HADDÂD

(bk. İDRİS b. ABDÜLKERİM).

EBÜ'L-HASAN el-HULVÂNÎ

(bk. HULVÂNÎ, Ebü'l-Hasan).

EBÜ'L-HASAN er-RUMMÂNÎ

(bk. RUMMÂNÎ).

EBÜ'L-HASAN es-SÂİĞ

(ابو الحسن الصائغ)

Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed
b. Sehl es-Sâîğ ed-Dineverî
(ö. 330/941 [?])

İlk devir sûfilerinden.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Aslen Dineverli olup hayatının belli bir döneminden sonra Mısır'a giderek oraya yerleşti. Ebü Ca'fer es-Saydalânî'nin sohbetinde bulundu. Ebü Osman el-Mağribî, Ebü Bekir ed-Dükkî ve Ebü'l-Hasan

el-Karâfî gibi tanınmış sûflerin üstadı oldu. Müridlerinden Ebü'l-Hasan el-Mağribî onu şeyhlerin en heybetlisi olarak tanıtır. 330 (941) veya 331'de (942) Mısır'da vefat etti.

Sülemî, Ebü'l-Hasan'ın sûflikten çok zühd ve takvâyı esas aldığını söyler. Ona göre dünya kaygılarından kurtulmanın yolu âhîret kaygısı taşımaktır. İnsan nefsinin arzularına karşı çok dikkatli olmalıdır; zira nefsini sevmeye kendini mahvetmeye sebep olur. Mürid dünyayı iki kereler terketmelidir. Önce dünya nimetlerinden ve zevklerinden yüz çevirmeli, bunun sonucunda dünyayı terkeden kişi olarak tanınıp bu yüzden saygı görmeye başlayınca halini gizleyerek dünyaya yönelmeli ve dünya ehli arasına girmelidir. Çünkü dünyayı terkeden biri olarak tanınmak dünyaya yönelmekten daha büyük günahdır. Hakkın dostlarından dert ve belâ eksik olmaz. Sevenler sevgililerine duydukları özlem ateşi içinde cennetliklerin cennette aldıkları zevkten daha fazla haz alırlar. Mârifet daima Allah'ın lutfunu görmektir. Ona göre sûfinin zaman zaman yaşadığı haller şimşek parıltısı gibi geçicidir. Mârifet sahibi sûfi her şeyde iyiliği görmeli, kendisine verilen nimetlerin şükrünü eda etmekten âciz olduğunu idrak etmeli, kendini kudret ve kuvvet sahibi görmekten kaçınmalıdır.

Ebü'l-Hasan es-Sâîğ tevhid konusunda görünmeyeni (Allah) görünene (âlem) kıyas etmenin yanlış olduğu kanaatinde. Çünkü görünen yani eşi ve benzeri bulunan bir şey, sıfatları görülmez. Ebü'l-Hasan'ın, "Mürid kimdir ve özellikleri nelerdir?" sorusuna cevap olarak Tevbe sûresinin, "Yeryüzü genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkıydı. Nihayet Allah'ın azabından yine O'na sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı" meâlindeki 118. âyetini okuduğu nakledilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sülemî, *Ṭabaqât*, s. 312-315; Ebü Nuaym, *Hilye*, X, 353; Kuşeyrî, *er-Risâle*, I, 176; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, IV, 79; a.mlf., *el-Muntazam*, VI, 328; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 204; Hevî, *Ṭabaqât*, s. 403; İbnü'l-Mülakkin, *Ṭabaqâtü'l-evliyâ*, s. 159; Câmî, *Nefehât*, s. 162; Şarânî, *eş-Ṭabaqât*, Kahire 1945, I, 102; Münâvî, *el-Kevâkib*, II, 40; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 330 vd.

ERHAN YETİK